

Summary

Natalya Beryozkina. Francysk Skaryna in the Writings of Researchers of the 1920s

The article deals with the publications of researchers who worked in the 1920s, including the employees of the Academy of Sciences of the BSSR, devoted their publishing and educational activities to the first printer and scientist Francysk Skaryna. The focus of their publications is different versions of the birth date of the first printer, differences in definition of his religion, various variants of his name and other problems related to his biography.

Валерый Герасімаў

ПРАЕКТ ВАЙСБЛЮМА: ПОМНІК КНІГАЗНАЎСТВА І БІБЛІЯТЭЧНАЙ СПРАВЫ

У артыкуле даследуецца праект пабудовы кніжнай, бібліятэчнай і архіўнай справы на тэрыторыях былой Заходняй Беларусі, далучаных да БССР у 1939 г. Праект быў прапанаваны Маркам Вайсблюмам, польскім даследчыкам габрэйскага паходжання, які патрапіў у БССР пасля захопу Польшчы фашыскай Германіяй. Выкарыстаны гістарычны кантэкст і праводзяцца паралелі з сённяшнім часам.

Гісторыя беларускага кнігазнаўства адметная, складаная, разнастайная і багатая. З тысячагадовымі традыцыямі: ад сімвалічных і адначасова пацверджаных шмат якімі сённяшнімі літаратуразнаўчымі, лінгвістычнымі і гістарычнымі даследаваннямі повязяў з ведычнымі цывілізацыйнымі падмуркамі старажытнай Індыі да першых помнікаў рунічнага (згадаем хоць бы летапісныя «черты і резы») і кірылічнага пісьменства. Ад першага глыбокага аналізу і змястоўных даследаў хрысціянскай і апакрыфічнай літаратуры Кірылы Тураўскага да пасіянарнага служэння кнізе як такой усходнеславянскага і беларускага першадрукара Францішка Скарыны, 500-годдзе выхаду знакамітай «Бівліі Рускай» якога мы сёлета святкуем. Ад першых нашых прафесійных даследчыкаў кнігі, у сучасным разуменні гэтага паняцця і культурна-інфармацыйнага феномену ў бібліялагічнай навуцы, І. Лялевеля і А. Багаткевіча з гістарычнага Віленскага ўніверсітэта да тыповага прадстаўніка нацыянальнай эліты пачатку XX ст. апантанага кніжніка Вацлава Ластоўскага з яго легендарнай «Гісторыяй беларускай

(крыўскай) кнігі» 1926 г. Ад першых бягучых і рэтраспектыўных «Летапісаў беларускага друку», укладзеных ў часы генезісу першых беларускіх дзяржаў у найноўшым часе – БНР і ССРБ-БССР – гераічнымі намаганнямі карыфея нацыянальнай і краязнаўчай бібліяграфіі Юліі Бібілы, да двух фундаментальных тамоў «Гісторыі беларускай кнігі» (2009, 2011) за аўтарствам сучасных выбітных даследчыкаў кнігі Міколы Нікалаева, Ларысы Доўнар і іншых аўтараў. І гэта толькі маленькая адзначаная намі частка з усіх вехаў на «стаўбавым» шляху развіцця беларускага кнігазнаўства і гісторыі кнігі.

Зрэшты, папярэдні экскурс у гісторыю спатрэбіўся нам не проста так, а дзеля таго, каб яшчэ раз падкрэсліць і адцяніць, што дасягненні і вяршыні айчыннай кнігі і бібліялогіі базуюцца, з аднаго боку, на інтэлекце і творчым патэнцыяле ўсёй беларускай нацыі, а з другога – абавязаны карпатлівай і самаахвярнай працы канкрэтных кніжнікаў, бібліяфілаў і бібліятэкараў. Часам яны генеравалі ідэі прагрэсіўныя, часам рэгрэсіўныя, часам, магчыма, і шкодныя; часам, прабачце за таўталогію, дачасныя, а часам і запозненыя. Таму не ўсё застаецца ў скарбонцы беларускага кнігазнаўства назаўжды. А ў пэўных выпадках «аддзяліць зерне ад пустазелля» дапамагае толькі час.

Пра аднаго такога ранейшага даследчыка і адмыслоўца кніжнай справы, творчую спадчыну і практычнае значэнне распрацовак якога адназначна не ацэніш, і будзе наступны сюжэт. Патрэбна дадаць таксама, што наша даследаванне эўрыстычна здзяйснялася не толькі з мэтай высвятлення сапраўднай навукова-практычнай значнасці разглядаемых бібліятэка- і кнігазнаўчых ідэй, але і каб аддаць даніну памяці шараговым падзвіжнікам кнігі.

1939 год. Другая сусветная вайна. Агрэсія Германіі супраць Польшчы. «Крэсы ўсходнія» і іх беларускае жыхарства як міжвольныя закладнікі папярэдняга сумнавядомага гандлю беларускімі тэрыторыямі з вынікам у выглядзе так званай Рыжскай мірнай дамовы 1921 г. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР. Адным з вынікаў гэтых геапалітычных працэсаў стала тое, што насельніцтва БССР папоўнілася не толькі прадстаўнікамі карэннага этнасу, але і шматтысячнай габрэйскай грамады, якая здаўна гістарычна існавала побач з беларусамі ў заходне-беларускіх гарадах, мястэчках (пераважна) і вёсках. Таксама

багата габрэяў са статусам бежанцаў запоўнілі Беларусь, ратуючыся ад непазбежнага фашысцкага генацыду ва ўсёй акупаванай II Рэчы Паспалітай. Да іх ліку належаў і Марк Вайсблум, які патрапіў у БССР у 1939 г. і прапанаваў тут адметны праект рэарганізацыі кніжна-бібліятэчнай справы.

У прыцыпе, у Беларусі, як і на Украіне, стварылася тады ўнікальная сітуацыя, прычым ва ўсіх сферах палітычна-дзяржаўнага, эканамічнага і культурнага жыцця. Нашыя нацыі быццам атрымалі амаль неверагодны гістарычны шанец не толькі ўз'яднання адарваных адна ад адной палавінак этнасаў, але й спалучэння сацыялістычнага і капіталістычнага досведаў вядзення «народнай гаспадаркі» і культурнай палітыкі. На жаль, тады адбыўся не арганічны сімбіёз двух цывілізацыйных светаў, а хутчэй татальнае падаўленне аднаго другім.

Што ўвогуле да культуры – спробы неяк засвоіць і «пераварыць» заходні вопыт былі. Згадаем хоць бы, як адзін са станоўчых прыкладаў, уплыў на беларускую эстрадную музыку “польскага джаза” аркестра Эдзі Рознера. А вось з кніжным праектам Вайсблума такое не зусім атрымалася.

У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (НАРБ) захоўваецца асобная справа па гэтым праекце [1]*. З яе вынікае наступнае: у 1940 г., апынуўшыся ў г. Лунінец («БССР, Пінская вобл., Красная вул., № 41»), М. Вайсблум, «д. гіст. наук», даследчык гісторыі рэлігіі і культуры на землях Беларусі і Польшчы, звярнуўся з лістом у Маскву непасрэдна да дэпутата Вярхоўнага Савета СССР Емяльяна Яраслаўскага (Губельман Міней Ізраілевіч) [1, арк. 8–12].

Е. Яраслаўскі – вядомы савецкі дзяржаўны і партыйны дзеяч, сябра ЦВК СССР і да ўсяго навуковец – акадэмік АН СССР, бліжэйшы памочнік Сталіна ў выкрыцці ідэалагічных «ворагаў народа», барацьбіт з рэлігіяй, аўтар вядомай «Бібліі для веруючых і няверуючых», якая за савецкім часам выдавалася шматмільённымі накладамі. Відаць, з гэтых прычын і быў выкліканы зварот Вайсблума менавіта да Яраслаўскага – таксама габрэя, навукоўца, няхай сабе і з перакручаным інтарэсам да рэлігіі, парламентарыя.

* Паколькі матэрыялы даследавання патрабуюць значнага аб'ёму цытавання, спасылкі на канкрэтныя аркушы справы падаюцца толькі адносна асобных дакументаў архіўнай справы ў цэлым і вялікіх цытат. Усе дакументы рускамоўныя, пераклады на беларускую мову – аўтара.

А яшчэ тым, што спробы звяртацца ў савецкія ўстановы М. Вайсблём ужо рабіў. Як ён піша ў лісце: «Доўга не адважваўся я пісаць Вам асабіста, па справах навуковай работы я звыкся звяртацца да адпаведных устаноў... Але, на жаль... я застаўся без адказу... ці атрымліваў адказы, што сведчылі адно пра нежаданне ўлічваць існаванне жывога чалавека. Такім чынам, насуперак свайму перакананню, я рашыўся нарэшце аддаць навуковую справу ў рукі чалавека, не інстытуцыі. Я навуковы работнік, гісторык рэлігіі – і па адукацыі, і па любові да прадмету. <...> Да навуковай працы прабіваўся я ўпарта на працягу 18 гадоў: праз гады беспрацоўя, праз бессэнсоўную, знясільваючую працу ў буржуазнай школе, праз варожасць казённай навукі. Працуючы ноччу ці ў выходныя дні...» [1, арк. 9]. (Дарэчы, усе дакументы ў справе, якія належалі М. Вайсблёму, напісаны ім ад рукі, чытэльным спорным почыркам).

Далей М. Вайсблём паведамляў, што «ў лістападзе месяцы 1939, з прычыны разбазарвання і знішчэння архіваў і бібліятэк у заходніх абласцях, я звярнуўся да Акад. навук БССР з дакладнай запіскай і праектам арганізацыі даследчай і кансервацыйнай работы, якая легла ў аснову адпаведнай пастановы СНК БССР ад 23.XII.39 г. У красавіку месяцы 1940 г. Акад. навук БССР і Ленінгр. музею гісторыі рэлігіі паслаў дакладную запіску аб адкрытых мной царкоўных бібліятэках і архівах, а таксама і іншых сховішчах гістарычных матэрыялаў у Пінскай вобласці. Летам 1940 г. – дакладную запіску Акад. навук аб “Олендрах” (патомках галандскіх каланістаў на заходняй мяжы БССР), а Наркамасветы БССР (Народны камісарыят асветы (НКА) БССР, бібліятэчнае ўпраўленне ў складзе якога кіравала дзейнасцю бібліятэк. – В. Г.) – праект рэарганізацыі бібліятэчнай справы ў заходніх абласцях (арганізацыя раённых біб-цэнтраў, цэнтралізацыя камплектавання і апрацоўкі і інш.)» [1, арк. 12 адв.]. Навуковец прасіў паспрыяць працаўладкаванню і падмацоўваў просьбу «Аўтабіяграфіяй» і «Спісам навуковых прац М. М. Вайсблёма» [1, арк. 12–13 адв.].

З «камуністычным прывітаннем» на бланку «дэпутата Вярхоўнага Савета СССР» 26.12.1940 г. Яраслаўскі, спасылаючыся на сваю неправамоцнасць размяркоўваць навуковыя і педагогічныя кадры БССР, пераслаў ліст у Беларусь, галоўнаму чалавеку ў рэспубліцы першаму сакратару ЦК КП(б)Б П. Панама-

рэнку. Пры гэтым ён, аднак, выказаў меркаванне пра верагодную мэтазгоднасць пераводу Вайсблюда ў Мінск ці Беласток разам з «жонкай (лаціністам)», дзе яны «маглі б атрымаць магчымасць працаваць з большай карысцю» [1, арк. 8].

Тут ужо адміністрацыйна-бюракратычныя сістэма запрацавала напоўніцу. На лісце з'яўляецца ўласнаручная рэзалюцыя Панамарэнкі (чырвоным алоўкам, ад 29.12.1940 г.): «Тав. Малін, з гэтым патрэбна сур'ёзна разабрацца, м. б. вызваць паразмаўляць, разабрацца з працамі і вырашыць пытанне яго далейшай дзейнасці. Патрэбна паглядзець і знайсці ўсё, што ўяўляе навуковы інтарэс і забілася ў мястэчках. Багата хто звернецца, але ў крайнім выпадку, а зараз маўчаць...» [1, арк. 9].

Вайсблюд быў выкліканы ў Мінск. Пра гэта сведчаць, у прыватнасці, «Асабісты лісток па ўліку кадраў» і ўласнаручна напісаная «Аўтабіяграфія» [1, арк. 3–5 адв.]. З іх вынікае, што нарадзіўся Марк Міхайлавіч Вайсблюд 21.10.1903 г. у Варшаве, па нацыянальнасці – габрэй. Бацька яго, юрыст па адукацыі, «з-за палітыкі» вымушаны быў пайсці з універсітэта і зарабляў на жыццё дробным гандлем. Быў прафсаюзным дзеячам, сімпатызаваў спачатку сацыял-дэмакратам Царства Польскага і Літвы, пазней – кампартыі Польшчы.

Вайсблюд-сын навучаўся ў прыватнай гімназіі ў 1915–1922 гг. Прайшоў вайсковую службу: падпаручнік запасу польскай арміі. Скончыў філасофскі факультэт Кракаўскага ўніверсітэта (спецыялізаваўся па дысцыплінах эканамічнай гісторыі сярэдніх стагоддзяў, гісторыі культуры, педагогіцы); пасля абароны дысертацыі на тэму «Малапольскія дзеісты (Станіслаў Фарноўскі і яго прыхільнікі)» у 1928 г. атрымаў званне «доктара філасофіі (гістарычныя навукі)».

Лёс бацькі сын у нечым паўтарыў. Яшчэ падчас вучобы ва ўніверсітэце быў у кіраўніцтве студэнцкай арганізацыі «Жыццё», якая прымыкала да КІМ, прымаў «актыўны ўдзел у прафсаюзным руху настаўнікаў і рабочым культурным руху» (арганізатар эсперантысцкага рабочага руху), з'яўляўся сябрам «кампартыі Польшчы ў 1936/7 да развалу». Натуральна, навуковы і прафесійны кар'ерны рост Вайсблюда быў абмежаваны, як ён сам пісаў у аўтабіяграфіі, «з прычыны палітычнай дзейнасці і марксісцкай скіраванасці прац, а таксама з-за адмовы паступіць на службу рэакцыі». Таму працаваў бібліятэ-

карам, выкладчыкам гісторыі ў варшаўскіх гімназіях і ліцэях. Даводзілася быць і беспрацоўным. Падзарабляў прыватнымі ўрокамі, «крыху работамі для Акадэміі Навук» і літаратурнымі перакладамі з рускай, нямецкай, французскай і англійскай моў. (Пазней у анкетах ён засведчыць «слабое» веданне нямецкай і французскай («чытаю свабодна, пішу і размаўляю слаба»), англійскай («чытаю») і італьянскай моў і «добрае» – польскай, рускай («пішу і размаўляю свабодна, але з агідным націскам; стылістычныя недахопы»), эсперанта і лацінскай.)

У 1932 г. узяў шлюб з Рахілю Аронаўнай Маркінай, таксама з навуковым званнем доктара, толькі філалагічных навук. Аднак навука прыцягвала, і малады вучоны выкрываў для яе кожную вольную хвіліну. У свой адносна малады ўзрост – 36 гадоў у 1939-м – М. Вайсблём меў даволі значную колькасць навуковых прац. Сфера яго навуковых інтарэсаў ахоплівала пераважна гісторыю рэлігіі і культуры Рэчы Паспалітай. Прымаў ён таксама ўдзел у працы над біяграфічным слоўнікам, які складаўся пад эгідай Акадэміі навук (падрыхтаваў шэраг артыкулаў па біяграфіі рэлігійных асоб і рухаў у Польшчы XV–XVII стст.).

Спіс навуковых прац, які М. Вайсблём прыклаў у лісце да Е. Яраслаўскага, сам па сабе ўяўляе навуковую каштоўнасць, бо фактычна гэта арыгінальны біябібліяграфічны дапаможнік (нягледзячы на тое, што складаўся зусім з іншай мэтай). Таму прааналізуем яго больш падрабязна.

Пазначаны ў ім кнігі, асобныя адбіткі і артыкулы. Усе – з кароткімі анатацыямі і перакладамі бібліяграфічных дадзеных на рускую мову, зразумела, патэнцыяльна разлічанымі на чытаючых яго ліст савецкіх чыноўнікаў. Невядома, як ацэньваў іх моўны і адукацыйны патэнцыял М. Вайсблём, і ці шчыра ён тады верыў у дасягненні савецкай улады, але сёння мы сказалі б, што зрабіў ён гэта разумна. Бо не сакрэт, што нават вышэйшыя кіраўнікі партыйна-савецкіх органаў і СССР, і БССР часта мелі толькі пачатковую адукацыю. Пра скрупулёзнасць і бібліяграфічную дапытлівасць навукоўца сведчаць заўвагі кшталту: «можна знайсці ў маскоўскіх бібліятэках», «захаваўся ў адзіным асобніку пасля знішчэння ўсяго накладу нямецкай вайсковай цэнзурай; захаваны асобнік знаходзіцца ў Здалбунове», «буйныя артыкулы выдадзены асобнымі адбіткамі».

Сярод пазначаных манаграфій – “*Ex registro arianismi*” («Па рэестры арыанізму», Кракаў, ч. 1, 1937; ч. 2, 1939) – «нарысы па гісторыі рэлігійнай нецярпімасці ў Польшчы XVII ст.», “*Historia swiata*” («Гісторыя свету», у 2 т., Варшава, 1930) – «папулярная гісторыя старажытнага свету. Кніга набыла даволі шырокую папулярнасць сярод рабочых і моладзі, паколькі па меры цэнзурных магчымасцей высоўвала лінію класавай барацьбы, але ў цэлым яна з’яўляецца навуковай памылкай». Апошняя ацэнка сведчыць, на наш погляд, пра ўсё ж такі пэўную інфармаванасць навукоўца пра рэаліі «перадавой савецкай навукі», асабліва ў гуманітарнай сферы (дзе, прыкладам, кропкі над «і» ў праблемах рускага мовазнаўства расстаўляў грузін-недавучка духоўнай семінары генеральны сакратар ЦК ВКП(б) Іосіф Сталін), і яскрава адлюстроўвае жаданне М. Вайсблюма «не падставіцца» пад удар, наперад самому прызнаўшы верагодныя ідэалагічныя памылкі. Зрэшты, такі асцярожны падыход прасочваецца і ў іншых анатацыях-характарыстыках.

З нагоды святкавання ў 2017 г. 500-годдзя Рэфармацыі і ўвязкі часткаю беларускіх кнігазнаўцаў і тэолагаў гэтага факта з дзейнасцю Ф. Скарыны цікавасць уяўляюць публікацыі М. Вайсблюма: “*Rhapsodiae Laelio Socyna*” («Рапсодыі Лелія Сацыні», Кракаў, 1928) – «бібліяграфічнае даследаванне»; “*Podzial wyznaniowy protestantyzmu polskiego i jego podstawy społeczne*” («Канфесійны падзел польскага пратэстантызму і яго сацыяльная база»; артыкул, надрукаваны ў «Памятнай кнізе навуковага з’езда імя Яна Каханюскага», Кракаў, 1930 – «спроба імперыялістычнай устаноўкі пытанняў тэорыі інфармацыі; выклікала ажыўленую навуковую дыскусію»).

Для гістарыяграфіі беларускай міліцыі і навучальных курсаў па гісторыі права ў міліцэйскіх навучальных установах прыдасца безумоўная на сёння бібліяграфічная рэдкасць – праца М. Вайсблюма “*Przestępczość żydów w Polsce*” (Варшава, 1932, пад псеўданімам М. Марквец – «статыстыка-крыміналістычнае даследаванне»); а літаратуразнаўцам і гісторыкам кнігі – “*Vivo kaj laboro de polaj literaturistoj*” («Жыццё і праца польскага літаратара», артыкул на эсперанта надрукаваны ў «Літаратурным штогодніку», Будапешт (год, на жаль, не пазначаны. – В. Г.) – «статыстычнае даследаванне; спроба аналізу класавага

характару польскай літаратуры на аснове сацыяльнага паходжання і стану, а таксама матэрыяльных умоў працы літаратараў»).

Зафіксаваў навуковец і свае нявыдадзеныя матэрыялы. У іх ліку, напрыклад, праца “Rakow” («Ракаў» – «міжнародны цэнтр рэлігійнага радыкалізму XVII ст. – на падставе адкрытых мною дакументаў»). Вельмі цікавае па тэме сёння даследаванне. З улікам таго, што, як вядома, Ракаў не толькі гістарычны культурна-асветніцкі асяродак, які Э. Ажэшка, называла «Паўночнымі Афінамі», але і малая радзіма шэрагу беларускіх абазнаных і таленавітых прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі. (Згадаем адно сучасных літаратуразнаўцаў і даследчыкаў гісторыі беларускай кнігі з сусветным імем В. Рагойшу і Я. Янушкевіча, мастака Ф. Янушкевіча, этнографа і этнамузыку Т. Кашкурэвіча, якія імкнуцца ператварыць былое мястэчка ў сапраўдны нацыянальны музейна-культурны цэнтр.)

Асабісты кнігазбор М. Вайсблума, верагодна, страчаны. Як ён сам піша, «рукапісы і матэрыялы (часткаю з бібліятэк і архіваў, разбураных у часе вайны) – у Варшаве; іх лёс мне невядомы».

Такім чынам, калі рухацца ў напрамку вырашэння пастаўленых намі задач даследавання, можна зрабіць папярэднюю выснову, што мы маем справу з сапраўды адметным і прафесійным даследчыкам, вучоным з шырокім кругаглядам, абазнаным ў пытаннях гісторыі рэлігіі, літаратуры, біяграфікі і бібліяграфіі і інш. Акрамя ўсяго, даволі выразна адсочваюцца і яго асабістыя маральныя якасці, апантанасць у служэнні навуцы.

Так, у гэтым жа лісце да Яраслаўскага Вайсблум піша: «Патрэбна мне сістэматызаваць свае веды, паглыбіць шэраг пытанняў, апрацаваць цэлыя эпохі, каб атрымалася цэльная сістэма гістарычных ведаў. Гэта ўсё мне неабходна было і неабходна зараз. І гэта спадзяваўся я знайсці ў Савецкім Саюзе. Тут я спадзяваўся атрымаць свабодны доступ да кнігі і дакумента, атрымаць хоць бы па 3-4 вольных гадзіны ў дзень для навуковай працы і таварыскую дапамогу савецкіх вучоных. Ідзе ўжо другі год. Я грукаўся ў розныя дзверы. Не прыватных асобаў – устаноў. І не толькі спробай – справай. <...> Дарма. Усе ўпарта рассылаемыя мною праекты арганізацыі даследчай і кансервацыйнай работы ў заходніх абласцях БССР, даклад-

ныя запіскі аб адкрытых мною, невядомых да гэтага часу, царкоўных бібліятэках і архівах, заклікі да выратавання найкаштоўных гістарычных матэрыялаў з былых абшарніцкіх маёнткаў і ведамасных архіваў, запіска аб адной вельмі цікавай этнічнай групе ў заходняй БССР – усё гэта як бы падала ў глухую бездань. Толькі нашмат пазней я даведваўся, што той ці іншы мой ліст лёг у аснову пастановы СНК БССР, склаў базу інструкцыі для навуковай экспедыцыі (зрэшты, падаецца, якая дагэтуль не адбылася). <...> Я разумею. Належу да людзей, якіх не выходзіла савецкае жыццё і савецкая навука. Я прышэлец. <...> Я гэта разумею і як ні цяжка было мне зноў апынуцца – так бы мовіць – “у становішчы габрэя” – я не жаліўся. Разумею, што савецкая навука столькі пацярпела ад свядомага і, відаць, яшчэ болей ад несвядомага шкодніцтва, што перасцярога і пільны адбор работнікаў, іх усебаковая праверка неабходны. <...> Другі год я адарваны не толькі ад навуковай працы, але і ад кнігі. Чытаю пра кнігі, якія мне неабходны, аб працах, у якіх мог бы прымаць удзел... <...> Дайце мне навуковае асяроддзе, кіраванне і дапамогу навукоўцаў, якія б дапамаглі мне разабрацца ў тым, што зразумела для кожнага савецкага студэнта, але што часам з цяжкасцю засвойваецца нават работнікам-камуністам, які не выходзіўся ў Савецкім Саюзе. Дайце мне два гады, і я не толькі стану паўнаважным савецкім навуковым работнікам, але і аддзякую Савецкую навуку канкрэтнай завершанай працай. Да чорта ўсякія стыпендыі, званні, навуковыя ступені, дайце мне адно працу, дайце доступ да бібліятэк і архіваў!» (падкрэслена Вайсблюмам. – В. Г.) [1, арк. 9 адв. – 11 адв.].

Але вернемся да яго жыццёвага кругабегу. Сапраўды, з архіўных дакументаў вынікае, што пасля пачатку акупацыі Польшчы германскімі войскамі М. Вайсблюм разам з жонкай пакінуў Варшаву і ўжо 27.09.1939 г. апынуўся ў Пінску. 20.12.1939 г. прызначаны на пасаду дырэктара Пінскай гарадской бібліятэкі. Праўда, гэта згодна з «Асабістым лістком па ўліку кадраў», а ў аўтабіяграфіі ён называе больш раннюю дату – «...у Пінску прызначаны 12 снежня дырэктарам гарадской (цяпер – абласной бібліятэкі), якую і стварыў». Хутчэй за ўсё, яна пачала працаваць на базе адкрытай яшчэ ў 1936 г. польскім самаўрадам публічнай гарадской бібліятэкі.

Асоба М. Вайсблюма, верагодна, выклікала давер у мясцовых савецкіх кіраўнікоў (вядома ж, з улікам яго ліста ў АН БССР), якія толькі пачыналі адбудоўваць сістэму кіравання ў ізноў паяднаных тэрыторыях і зусім лагічна мелі дэфіцыт новых кадраў. Вайсблюм пачынае энергічна працаваць над развіццём пінскай бібліятэкі. Недзе ў гэты час ён піша ліст у Наркамасветы БССР; патрапляе ў Мінск на прыём, дзе пакідае свае асабістыя дакументы (аналагічныя пазней дасланым Яраслаўскаму). Хадайнічае за жонку – «яшчэ адна асабістая справа. Мая жонка (доктар класічнай філалогіі). Магла б яна спадзявацца на якую-нібудзь працу ці навуковую, ці ў навукавай бібліятэцы?», згадвае, што ў 1930–1933 гадах працаваў «бібліятэкарам гімн.[азіі] “Laog” у Варшаве». І заклапочана адзначае: «Вы бачылі нашу бібліятэку. З таго дня, як мы бачыліся, я што-нішто дастаў – каля 1500 рускіх кніг, і арганізую хоць бы падручную бібліятэку. Скажаў мне тав. Самурын, што Вы маглі б пастарацца перавесці ў наша распараджэнне бібліятэку адной з ліквідаваных габрэйскіх школ у Мінску. Гэта было б для нас вялікай палёгкай...» [1, арк. 14 адв. –15].

Але, відаць, тады з працай ў сталіцы не атрымалася, а сітуацыя ў Пінску тым часам памянлася для сям’і Вайсблюмаў у горшы бок. 12.11.1939 г. сесія Вярхоўнага Савета БССР прыняла законы пра ўз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР. У сувязі з новым, савецкім, адміністрацыйным падзелам 4.12.1939 г. была створана Пінская вобласць з цэнтрам у Пінску. А былым бежанцам забаранялася жыць у абласных цэнтрах.

Таму пасля 15.04.1940 г. М. Вайсблюм на пару месяцаў страціў працу. Пераехаў з жонкай недалёка, у Лунінец, з 15.10.1940 г. – цэнтр раёна Пінскай вобласці. Тут спачатку працуе нават землякопам на пабудове школы, тэхнічным сакратаром у РК прафсаюза «Медсантруд», з 15.08.1940 г. – інструктарам і загадчыкам пункта санітарнай асветы пры адзеле аховы здароўя райвыканкама. З грамадскіх абавязкаў – сябра прэзідыума ЦК МОПР.

Але незадаволенасць такой працай і жаданне прымяніць свае прафесійныя веды больш выгадна для сябе і з карысцю для новай улады вымушаюць Вайсблюма да актыўных крокаў, як вынік – яго дакладныя запіскі і лісты ў вышэйшыя навуковыя і савецка-партыйныя ўстановы.

Каб сапраўды зразумець навуковую вартасць, разгледзім іх усе больш падрабязна, пачаўшы з самага першага ліста М. Вайсблюма «У Беларускаю Акадэмію Навук у Мінску» [1, арк. 24–28]. Ідэнтыфікуе тут ён сябе як «доктар гісторыі (Варшава). Пінск, вул. Пілсудскага, 33». Вуліцу яшчэ, відаць, афіцыйна не паспелі перайменаваць, хоць ліст датаваны 14.11.1939 г. (уваходны нумар «925» ад 22.11.1939 г.). Ды невялікая «палітычная» памылка з боку аўтара ў лісце ўсё ж ёсць, бо на той час БАН ужо была перайменавана ў Акадэмію навук БССР. Пасля згортвання палітыкі беларусізацыі слова «беларуская» ў найменні ўстаноў было пад забаронай. Але гэта, верагодна, адмоўных наступстваў для Вайсблюма не мела.

Неяк двухсэнсоўна гучыць і зварот на адметнай канцылярскай (быццам да 1917 г.) рускай мове: «Настоящим честь имею обратиться к Вам по следующему делу...». Тым не менш, праблемы ўзняў аўтар сур'ёзныя. Паводле яго меркавання, у выніку адміністрацыйных пераўтварэнняў і змены складу служачых стан архіваў і «рэгістратур» былых камунальных і дзяржаўных устаноў Заходняй Беларусі апынуўся катастрафічным.

Бачна, што М. Вайсблум выдатна разбіраецца ў архіўнай справе, відах дакументаў, іх значнасці. Так, у статыстычных дакладах, заўважае ён, утрымліваецца шмат дадзеных пра нацыянальную і сацыяльную палітыку – «ключы да развязкі сацыяльных і палітычных тайн». Дакументы мясцовых (тэрытарыяльных) і рэлігійных самакіраванняў – гэта звесткі «старастваў» (дэмаграфічныя, эканамічныя і іншыя), «меркаванні паліцыі аб дзеях і падрабязнасці, якія раскрываюць тэхніку выбараў». Сюды ж адносяцца архівы працоўнай інспекцыі, «інспектаратаў і кураторый» народнай адукацыі, архівы пракуратур і судоў, у якіх акрамя палітычных спраў, дзе «можна вычытаць цэлую гісторыю апошніх 20 гадоў», значную цікавасць уяўляюць «палявыя», «лясныя» і «межавыя» справы. У дакументах сельска- і лесагаспадарчых аддзелаў ваяводстваў, павятовых сеймікаў – «гэтых, здаецца, нявінных дакументах» – маюцца «важныя звесткі, якія закранаюць асновы і метады эканамічнай і сацыяльнай барацьбы сялянства», а ў «воднаюрэдычных» справах пінскага староства знайшліся тэчкі з картаграфічнымі здымкамі водных шляхоў значнай часткі Палесся, арыгіналы якіх былі старанна знішчаны ведамствамі рачнога флоту і водных шляхоў».

На погляд адмыслоўца, важна не забывацца на цэрквы і касцёлы, «хоць царкоўныя архівы Заходняй Беларусі бедныя на гістарычныя матэрыялы». Затое ў кагалах, габрэйскіх рэлігійных абшчынах, захоўваюцца старажытныя «пінкасы» – рукапісныя кнігі рэлігійных і цэхавых арганізацый, што адлюстроўваюць быт габрэяў са старажытнага часу».

На жаль, зазначае Вайсблём, «новыя – часта выдатныя па сваіх здольнасцях – людзі» (слоўны рэверанс да новых уладаў, але, як падаецца з далейшага тэксту, і з прыхаванай іроніяй) большаю часткай не здолелі правільна ацаніць «каштоўнасць архіўнага матэрыялу». Ён са скрухай заўважае: «Бываюць жа выпадкі, што ў некаторых установах актамі проста топяць печкі! У другіх – архівы валяюцца ў склепах ці на чардаках, гніючы ад сырасці, знішчаемыя крысамі. У самым лепшым выпадку – архівы і бягучыя справы застаюцца некранутымі, але зусім нявыкарыстанымі і ў пастаяннай небяспеды “эвакуацыі”, калі дадзена шафа спатрэбіцца ва ўстанове» [1, арк. 26]. Навуковец спадзяецца, што ў галоўных адміністрацыйных цэнтрах змаглі захаваць «архівы і акты бягучых спраў», а вось «у многіх павятовых гарадах яны проста ў слёзным стане».

Не пакінуў па-за ўвагай М. Вайсблём і «фамільныя архівы абшарнікаў»: «Каштоўныя дакументы захоўваюцца не толькі ў Нясвіжы і ў знаных замках; некаторыя з іх аддаваліся на захоўванне ў касцёлы і манастыры як у надзейныя месцы. Не ў адным маёнтку Заходняй Беларусі можна наткнуцца на архівы альбо адзінкавыя дакументы, адносныя да паўстанняў 1830 і 1863 гг. Хоць пераўтварэнні сацыяльнага ладу вёскі ў Заходняй Беларусі не ідуць так бурліва, як у 1918 г., але ўсё-такі частка гэтых матэрыялаў гіне пры заняцці абшарніцкіх маёнткаў для грамадскіх мэтаў» [1, арк. 27].

Выказваючы занепакоенасць знішчэннем архіваў і кнігазбораў і настойваючы на іх захаванні, М. Вайсблём канстатуе, што «мясцовыя ўлады не ў стане выканаць гэту задачу, паколькі яны занадта занятыя ўладкаваннем новага жыцця, а, зрэшты, і не маюць неабходных сіл». Аднак сам ён не скачваецца да агульнага крытыканства і старонняга погляду, а заўважае, што, да прыкладу, «тав. Ганчароў, загадчык гарана ў Пінску» тут шчаслівае выключэнне.

Сам жа Вайсблём прапанаваў канкрэтны план: «...Неабходна стварыць спецыяльную архіўную экспедыцыю (ці экспеды-

цыі) для Заходняй Беларусі. Філіялы гэтай экспедыцыі працавалі б у ваяводскіх гарадах краю, дэлегаты ж – у павятовых гарадах; філіялы камандзіравалі б лятучыя групы на пошукі ў маленькіх, але гістарычна важных цэнтрах. Задачы гэтай экспедыцыі былі б наступныя: 1. разам з дэлегатамі мясцовых уладаў арганізаваць мясцовыя архіўныя камісіі для пошуку і даследавання існуючых матэрыялаў, 2. сабраць і забяспечыць захаванасць архіўных матэрыялаў, 3. вылучыць матэрыялы, якія ўтрымліваюць дадзеныя, неабходныя для ўладкавання і функцыянавання новых дзяржаўных і камунальных устаноў, 4. рэгістраваць найважныя матэрыялы, эвент.[уальна] правесці падрыхтоўчую працу для шэрагу планавых манаграфій, 5. расшукаць і вылучыць гістарычна каштоўныя матэрыялы, прызначаныя для цэнтралізацыі ў навуковых архівах БССР, 6. арганізаваць новыя архівы, 7. эвент.[уальна] прыгатаваць кадры архівістаў для Заходняй Беларусі» [1, арк. 27–28]. Зразумела, пункты гэтага плана непасрэдна адносяцца і да захавання кніжных ды музейных рарытэтаў. Бо такая маштабная праца мусіла б рабіцца паралельна ці ў складзе аб'яднаных экспедыцый.

Адкуль у Вайсблюда такія звесткі, дакладныя ў дэталях і трапныя па характарыстыках? Хутчэй за ўсё, гэта вынік назіранняў на шляхах пакутнай бежанскай «вандроўкі», калі вострае вока дасведчанага навукоўца, спрактыкаванага працаю ў буйных варшаўскіх кніжніцах, архівах і музеях, мімаходзь выхоплівала з рэчаіснаці знаёмыя артэфакты. А далей ужо ішла звыклая праца розуму – аналіз і сінтэз сітуацыі. Плюс, мы б казалі, нераўнадушша і няўрымслівасць сапраўднага інтэлігента, які душой і сэрцам адданы слову друкаванаму і напісанаму. Занепакоенасць ён выказаў. Яго заўважылі, прызначылі дырэктарам бібліятэкі. Працуе – мала яму гэтага. Бачыць разгром старой бібліятэчнай і архіўнай сістэм, што існавалі «за польскім часам». І яшчэ не адчувае, ды, зрэшты, і не ведае савецкай кніжна-бібліятэчнай справы, яе тэхналагічных і, што нашмат важней (ва ўсякім разе, для асабістай прафесійнай кар'еры і жыццёвай бяспекі), «палітычна-ідэалагічных» асаблівасцей.

Крыху падсумуем. Рыхтавалася да паходу ў Заходнюю Беларусь Чырвоная Армія. Рыхтаваўся НКУС, у веданні якога

знаходзіліся архіўныя ўстановы, Наркамасветы, да якога адносілася бібліятэчная справа. Але параўноўваючы іх дзейнасць з нацысцкім ведамствам Розенберга, што вяло паляванне за культурнымі каштоўнасцямі на акупаваных тэрыторыях у гады Другой сусветнай вайны, на наш погляд, такога ўзроўню дасведчанасці і падрыхтаванасці не назіраецца. Было гэта выклікана, вядома ж, наступствамі сталінскіх рэпрэсій (пасля піку іх у 1937 г. прайшло ўсяго два гады), змагання з «нацдэмаўшчынай», у ходзе якога былі літаральна разгромлены гуманітарныя і культурна-асветныя асяродкі і ўстановы, а лепшыя кадры інтэлігенцыі высланы альбо фізічна знішчаны. (Згадаем ролю ў гэтым таго ж сумнавядомага пагромнага зборніка «“Навука” на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі», выдадзенага АН БССР у 1931 г. у 4 частках, якія ахоплівалі ідэалогію, мовазнаўства, этнаграфію, музейную справу і краязнаўства.) Рэпрэсіямі была выбіта эліта архівазнаўства, археаграфіі і крыніцазнаўства: застрэліўся У. Ігнатоўскі, расстраляны В. Ластоўскі, М. Каспяровіч, З. Даўгяла, выгнаны і памерлі за межамі роднай Беларусі Я. Карскі і М. Доўнар-Запольскі.

Каму было грунтоўна займацца праблемамі выратавання і ўліку заходнебеларускіх кніжных каштоўнасцей у час, калі знішчаліся не толькі «ідэалагічна шкодныя» кнігі, але і бібліятэкары-кніжнікі? Так, артыкул нейкага Р. Фралова «Хто ўзначальвае Дзяржаўную бібліятэку», надрукаваны ў цэнтральнай рэспубліканскай газеце «Звязда» 14 верасня 1937 г., стаў пачаткам «чысткі шэрагаў». Дасведчаны дырэктар (выпускнік Бернскага ўніверсітэта) Дзяржаўнай бібліятэкі БССР Іосіф Сіманоўскі быў адхілены ад працы ў ёй разам са згаданай вышэй легендарным бібліёграфам Ю. Бібіла і яшчэ некалькімі супрацоўнікамі. (Пасля вайны ўсе яны былі адноўлены на сваіх пасадах.)

Што праўда, справа пазней крыху выправілася. Так, прыкладам, ва Урадавую бібліятэку БССР патрапілі з уз'яднаных тэрыторый у якасці канфіскатаў часткі некаторых прыватных кнігазбораў, кнігарняў пры кніжных крамах і выдавецтвах горада Беластока і іншых населеных пунктаў Падляшша. Сярод іх і выданні з супрасльскага кнігазбору Жазефіны Захерт (які, па нашым меркаванні, у пэўным сэнсе з'яўляецца сімвалічным

пераемнікам знакамітай бібліятэкі Супрасльскага Благавешчанскага манастыра). Пра гэта сведчаць захаваныя асобнікі з калекцыі даваеннага фонду бібліятэкі.

Ва ўсходнім кірунку пайшлі і цэлыя караваны кніжных і музейных рарытэтаў. Але зноў жа ў камуністычнай рэалізацыі са стрыжневым цэнтралізацыйным падыходам часам гэта нагадвала рабаванне нашых гістарычных рэгіёнаў, а не захаванне культурнай спадчыны. Бо, як цяпер, вядома, багата нашага культурнага багацця з заходніх тэрыторый патрапіла наўпрост у цэнтральныя расійскія бабліятэкі, архівы і музеі.

Рэзалюцыя на гэтым лісце Вайсблюма апэратыўная і пазітыўная: «Тав. Махнач! Тав. Вайсблюм у сваім лісце падымае важнае пытанне. Неабходна напісаць праект ліста ў СНК пра тое, каб па лініі СНК БССР было дадзена ўказанне часовым кіраўніцтвам у Заходняй Беларусі аб прыняцці мер да захавання архіўных матэрыялаў. Прадумаіце таксама пытанне аб магчымасці экспедыцыі па пытанні ўліку архіўных матэрыялаў. 29.XI-39 г.» [1, арк. 24].

Станоўчая рэакцыя ў Мінску адпаведна адбілася і на мясцовых уладах. Прызначаны дырэктарам гарадской пінскай бібліятэкі М. Вайсблюм са студзеня 1940 г. узначальвае, у якасці старшыні, і камісію па нацыяналізацыі бібліятэк г. Пінска.

Нацыяналізаваць было што. У той час як усходнія рэгіёны Савецкай Беларусі пасля аналагічнай нацыяналізацыі ў пачатку 1920-х і пазнейшых «чыстак» Галоўліта былі ўжо стэрыльна чыстымі ад нацыянальна арыентаванай і патэнцыяльна «шкоднай» ці «варожай» кнігі, нават і старажытнай (у лепшым выпадку такія выданні патрапілі ў мінскія буйныя кніжніцы альбо ў спецсховы), на уз'яднаных тэрыторыях ў 1939–1941 гг. назіралася іншая карціна. У тым жа Пінску, старажытным беларускім месце-горадзе, ад часоў Берасцейскай зямлі і Турава-Пінскага княства захоўваліся адметныя кніжныя традыцыі. Не дзівам былі і колішнія гістарычныя шляхецкія кнігазборы ў наваколлі [2].

Пры II Рэчы Паспалітай ў Пінску функцыянавалі ядрэнныя па складзе фондаў бібліятэкі ўрадавых і канфесійных устаноў, Палескага музея (створаны ў 1926 г., сёння – Музей Беларускага Палесся), мясцовай гімназіі, (заснавана ў 1858 г.), школьная бібліятэка якой налічвала ў 1931 г. 3766 выданняў на польскай,

рускай, нямецкай і французскай мовах [3, с. 83, 87]. Акрамя іх было 8 прыватных бібліятэк, а ў павеце – 63 з агульнай колькасцю кніг у 1939 г. 18 000 [4].

Вылучалася бібліятэка Вышэйшай духоўнай семінарыі (каталіцкай), у якой асела частка старажытных кляштарных і манастырскіх кнігазбораў; налічвала да 38 000 тамоў. Прафесійна загадваў ёю ксёндз Каміль Контак. Арыштаваны пасля новай ўладай, ён змог пазбегнуць горшага, толькі патрапіўшы ў армію Андэрса. А што кнігазбор? Адправіўся на ўсход у Маскву (па некаторых крыніцах – у Ленінград) у двух вагонах (каля 30 тыс. асобнікаў). І чаму? Таму што мінскія спецыялісты і кіраўніцтва павялі сабе абсалютна інертна ў дадзенай сітуацыі. Гэта гісторыя падрабязна апісана пінскімі гісторыкамі-краязнаўцамі [2, 4]. Праўда, імя М. Вайсблюма яны не згадваюць. Але, зразумела, яго лісты-звароты таксама адыгралі пэўную інфармацыйную ролю ў дадзенай сітуацыі. Супадае час, месца і змест падзей.

Ліст М. Вайсблюма «У ЦК КП(б)Б. Адзел прапаганды і агітацыі» [1, арк. 29–36 адв.]. Дасланы з Лунінца, Красная вул., 41. Уваходны нумар «6031» ад 19.06.1940 г. (Тэкст быў дасланы на рэагаванне ў Бібліятэчнае ўпраўленне Наркамсветы.) Вайсблум ужо не працуе ў бібліятэцы, але атрыманы за год працоўны вопыт і досвед жыцця ў БССР адчуваецца з першых радкоў дакумента. Прапануючы да ўвагі вышэйшага партыйнага кіруючага органа «даклад “Аб арганізацыі бібліятэчнай справы ў заходніх абласцях БССР”», навуковец адразу акрэслівае мэту – «на базе сацыялістычнай культуры падняць культурны ўзровень працоўных Заходняй Беларусі і такім чынам стварыць умовы для ўключэння працоўных Заходняй Беларусі ў вялікую справу сацыялістычнага будаўніцтва» і нават цытуе адпаведную зместу главу з рэзалюцыі апошняга XVIII з’езда ЦК КП(б)Б пра неабходнасць зрабіць у заходніх абласцях «агітацыйную працу канкрэтнай і дзейснай». Свабодна ён таксама цытуе і інтэрпрэтуе «правадыра сусветнага пралетарыяту»: «Калі Ленін сказаў пра газету, што яна – калектыўны арганізатар, з роўным правам можам сказаць, што бібліятэка – калектыўны прапагандыст». Заўважыўшы, што распрацоўвае зараз «пытанне аб тэхнічных дапаможніках для палітасветы», не забываецца, аднак, і зазначыць, што «даклад і праект скла-

дзены па ўласнай ініцыятыве аўтара, б. дыр. гарадской (цяпер – абласной) бібліятэкі ў Пінску, які сёння ніякай пасады не займае».

У чым сутнасць праекта? Галоўныя яго ідэі: цэнтралізацыя бібліятэчнай сеткі, стварэнне бібліятэчных цэнтраў, арганізацыя цэнтралізаванага камплектавання і каталагізацыі, забеспячэнне матэрыяльна-тэхнічнай базы і дастатковай зарплаты для бібліятэчных працаўнікоў. Як бачым, усё гэта актуальна і сёння.

Так, для паспяховай арганізацыі кіравання бібліятэчнай справай М. Вайсблом прапануе стварыць бібцэнтры і штат бібінспектараў на абласным і раённым узроўнях. Падпарадкоўвацца яны мусілі аблана і райана, але дзейнічаць у структуры адпаведных бібліятэк. Пры гэтым «бібліятэка, якая спалучае функцыі мясцовай і тэрытарыяльнай бібліятэкі, павінна мець асобную персанальную сілу для выканання дадатковых задач». Развіваючы думку, Вайсблом сцвярджае, што пераўтварэнне «кнігасховішчаў у базы для канкрэтнай, паглыбленай палітасветпрацы» можа адбыцца толькі пры ўмове кваліфікаваных кадраў і добра арганізаванай бібліятэчнай базы, пры дапамозе «мясцовых культурных актываў». Галоўную справу палітінспектараў ён бачыць не ў распрацоўцы асобных бібліятэчных мерапрыемстваў, а ў «агульным кіраванні і наглядзе за бібліятэчнай справай у раёне». Але існуючыя палітінспектары не ў стане справіцца з такой скіраванасцю працы з-за недахопу, як лічыць Вайсблом, «тэхнічных ведаў па бібліятэказнаўстве»; а «якасны рост бібліятэчных кадраў у заходніх абласцях затрымліваецца, акрамя ўсяго, непамерна нізкімі стаўкамі зарплаты і мізэрнымі перспектывамі на дасягненне бібліятэкарамі вышэйшага жыццёвага ўзроўню».

Пра заробкі Вайсблом кажа ўвогуле разгорнута: «Кваліфікацыйныя патрабаванні і адказнасць не ідуць у ніякае параўнанне з зарплатай. Працаўнік бібліятэкі атрымлівае зарплату, роўную сярэднім заробкам прыбіральшчыка ў гаспадарчых арганізацыях. <...> Загадчык гарбібліятэкі, які мусіць мець па меншай меры поўную сярэдняю адукацыю, атрымлівае стаўку на 30–40 % ніжэй за заробкі настаўніка пачатковай школы, на 20 % ніжэй памочніка бухгалтара, чыя адказнасць, памеры працы і грамадскае яе значэнне непараўнальна ніжэй... У выніку назіраецца ў гарадах зыход лепшых, болей адукава-

ных і энергічных элементаў; застаюцца альбо нешматлікія энтузіясты бібліятэчнай справы, альбо недавучкі, альбо людзі занадта нядбайныя, каб падшукаць сабе іншую працу» [1, с. 31]. Сведчанне эпохі – трапна, дакладна, праблемна.

Зрэшты, такая праблемная пастаноўка падаецца зладзёнай і ў наш час. Сапраўды, ці часта раённае кіраўніцтва «мясцовай вертыкалі» глыбока разбіраецца ў пытаннях дастатковага фінансавання для папаўнення фондаў; можа стратэгічна асэнсаваць неабходнасць аднаўлення і захавання кніжнай спадчыны, рэканструкцыі гістарычных кнігазбораў на тэрыторыі свайго раёна і г. д.? (А калі б таго ж дырэктара раённай ЦБС увесці ў штат аддзела культуры райвыканкама з адпаведнымі правамі?) Пра ўзровень зарплат сучасных бібліятэкараў таксама казаць не прыходзіцца.

Цэнтралізаванае камплектаванне і каталагізацыя. Тут Вайсблум разглядае пытанні мэтаскіраванага падбору фондаў, дакладнай іх апрацоўкі і арганізацыі, эканоміі працы і выдаткаў.

На рэспубліканскім узроўні ён прапануе распрацаваць прыкладныя (стандартныя) спісы асноўнай літаратуры для канкрэтных тыпаў нізавых бібліятэк. Спісы павінны фармавацца з улікам нацыянальнага складу («бібліятэкі для беларускіх вёсак, беларуска-габрэйска-рускіх мястэчак, для мясцовасцей з значным % польскага насельніцтва») і прафесійнага характару («бібліятэкі для земляробчых мясцовасцей і для рабочых пасёлкаў і мястэчак») насельніцтва. Аптымальныя памеры фондаў нізавых бібліятэк бачацца ім трохступеннымі: 500 тамоў (300–350 назваў), 1000 тамоў (600 назваў) і 1500 тамоў (800 назваў). А ўсе бібліятэкі ўрэшце зводзяцца да двух тыпаў: для земляробчых і для індустрыяльных мясцовасцей.

Тут, вядома, цікавая паралель з рэформай кіравання Хрушчова, калі эканоміка і, адпаведна, бібліятэчная сетка ў СССР былі перабудаваны па такім жа прынцыпе падзелу на вясковыя і гарадскія тэрыторыі. Створаныя тэрытарыяльныя СНХ – Саветы Народнай Гаспадаркі – сябе не апраўдалі, але карысць для бібліятэк была ў тым, што яны пачалі больш увагі надаваць вывучэнню і забеспячэнню інфармацыйных патрэб розных сектараў рэальнай эканомікі і культуры.

Вось і М. Вайсблум, як бы апераджаючы час, у сваім праекце вельмі падрабязна распісвае тэматычныя склады і профіль

мяркуемых фондаў. Ён паказвае выдатнае веданне нюансаў бібліятэчных працэсаў, у прыватнасці, сістэматызацыі выданняў паводле індэксацыйных табліц Трапоўскага (на аснове УДК) і нават прапануе ўсталяваць для малых бібліятэк «правілы карыстання названымі табліцамі (ступень дэталізацыі!)». Пры гэтым аказваецца, што ім ужо распрацаваны адпаведны праект дыферэнцыраваных табліц для такіх бібліятэк, які будзе «прапанаваны ў бліжэйшым Інстытуту бібліятэчнага ведаў і рэкамендацыйнай бібліяграфіі ў Маскве».

Толькі некалькі прыкладаў, што да канкрэтыкі. Так, адносна бібліятэк земляробчых мясцовасцей Вайсблём лічыць патрэбным «рубрыкі 352, 374, 39.396 прыстасаваць да патрэб земляробчага насельніцтва», «з аддзела 6 вылучыць як асобны раздзел рубрыку 63». Зусім палітычна граматычна (у каторы раз!) заўважае, што для аддзела 63 трэба «падабраць працы, у якіх тэхнічныя дасягненні савецкай сельскай гаспадаркі выступаюць як вынік калектывізацыі» і надае асаблівую ўвагу рубрыкам 627.4, 627.7 і 627.8 – «важным для Палесся».

Для бібліятэк мястэчак і рабочых пасёлкаў – «у аддзеле 3 развіць рубрыкі 331 і 331 ст, 338 (агульныя пытанні) і 334.64 (важна для пераходу кустароў да каапераванай вытворчасці!)», «у аддзеле 5 разгарнуць рубрыкі 53 і 54», «у мастацкай літаратуры вылучыць кнігі аб стане і барацьбе рабочых у капіталістычных краінах, аб барацьбе і дасягненнях савецкіх рабочых». «Разгарнуць рубрыку 323.1; у мастацкай літаратуры адвесці дастатковае месца для культуры народаў СССР і асабліва БССР» – гэта ўжо для абодвух тыпаў бібліятэк. Карэктна ставіцца навуковец да нацыянальнага моманту адносна каштоўных выданняў – «самыя важныя кнігі аддз. 1 і 3 таксама, як і самыя каштоўныя творы мастацкай літаратуры» павінны быць «на ўсіх мовах народаў Рэспублікі, а недастаючыя – браць на рускай ці беларускай мове». Тое самае – і ў адносінах да канфесійна-рэлігійнага аспекту: «у аддзеле 2 – прымяненне да пераважаючага веравызнання дадзенай нацыянальнасці».

Складанне прыкладных спісаў фондаў стандартных бібліятэк у рэспубліканскім маштабе лагічна цягне за сабой пытанне цэнтралізаванай апрацоўкі літаратуры. Але М. Вайсблём ставіць пытанне шырэй: «Да гэтага бібліятэкары займаліся цэнтралізаванай апрацоўкай кніг. Чаму б ім не заняцца цэнтралі-

заванай апрацоўкай бібліятэк?»). У яго разуменні бібкалектары, адкрытыя ва ўсіх заходніх абласцях, ці «рэспубліканскія органы кнігазабеспячэння» маглі б адразу «на некалькі дзясяткаў (альбо нават сотняў) бібліятэк» падрыхтоўваць «інвентары, каталогі ў гатовых скрынях, кніжныя фонды з гатовымі пашпартамі і поўным знешнім афармленнем, згрупаваныя па аддзелах і рубрыках, з гатовымі раздзяляльнікамі, – адным словам, бібліятэкі цалкам гатовы для пуску ў ход», і па асобных запытах рабіць тое самае для «бібліятэк спецыяльных тыпаў, бібліятэк для мясцовасцей пэўнага прафесійнага характару».

Арганізацыя райбібцэнтраў, стандартызацыя тыпаў бібліятэк, цэнтралізаваная апрацоўка бібліятэк, на думку аўтара праекта, дазволілі б зэканоміць рэсурсы, «паскорыць развіццё бібліятэчнай сеткі і падняць узровень палітасветпрацы ў заходніх абласцях БССР». Як вядома з гісторыі, часткова гэты план быў рэалізаваны савецкімі партыйнымі органамі і ведамствамі кіравання бібліятэчнай справай. На дзяржаўным узроўні з выданняў ідэалагічна вытрыманай літаратуры, твораў «дазволенах» класікаў рускай і замежнай літаратуры былі скамплектаваны бібліятэчкі, якімі папоўнілі фонды абласных, гарадскіх і раённых бібліятэк на захадзе Беларусі. А што былі гэтыя падборкі-камплекты зусім не раўнацэнныя разрабаваным, патрапіўшым у спецсховы, вывезеным у Маскву і Ленінград каштоўным гістарычным кнігазборам, – было для новай улады абсалютна нязначна.

Думаецца, і М. Вайсблум бачыў гэта зусім не так. Ва ўсякім разе, рэха яго прапаноў аб цэнтралізаванай каталагізацыі адгукаецца ў вядомых па савецкім часе «друкаваных каталожных картках ВКП» (Усесаюзнай кніжнай палаты). І нават – у сённяшнім рэспубліканскім ЗЭК (Зводным электронным каталогу) на базе НББ, ЦНБ НАНБ, РНТБ і Прэзідэнцкай бібліятэкі, а яшчэ – у так і не здзейсненай мары сучасных беларускіх бібліятэкараў пра адзінае праграмае забеспячэнне для бібліятэк усіх тыпаў, дзе канкуруюць БелМарк, ІРБІС і іншыя чыннікі. У век ІТ-тэхналогій, праз амаль 80 гадоў пасля прапаноў М. Вайсблума, сутнасць якіх была ў вольным доступе да бібліяграфічнай інфармацыі і кніжных багаццяў усіх рэгіёнаў Беларусі, паспрабуйце замовіць і атрымаць з цэнтральных мінскіх бібліятэк краязнаўчы кніжны рарытэт альбо яго лічбавую

копію, калі вы жывеце, прыкладам, у раённых цэнтрах Мазыры ці Мастах. Упэўнены, тут будуць складанасці. І не толькі грашовыя. Бо той жа ЗЭК пакуль зводны толькі на словах. Увесь масіў нацыянальнага дакумента да 1946 г. прадстаўлены ў ЗЭК даволі няпоўна і адно апісаннямі НББ, а некаторыя рэспубліканскія бібліятэкі дасюль не могуць адлюстраваць ў электронным каталогу ўсе свае фонды.

Яшчэ адным “ноу-хау” рэфарматара Вайсблюма была распрацоўка мадэлі раённай бібліятэчнай сеткі на прыкладзе Лунінецкага раёна. Відавочна, на яе прыкладзе распрацоўваўся і рэспубліканскі варыянт. Спачатку М. Вайсблюм канстатуе, што такой паўнаватарскай бібліятэчнай сеткі ў раёне не існуе: «Сапраўдная бібліятэка знаходзіцца толькі ў Лунінцы; у астатніх (і тое далёка не ва ўсіх) мясцовасцях раёна – камплекты выпадкова падабраных кніг па 120–300 т. у хатах-чытальнях».

Гарадская бібліятэка Лунінца працавала толькі ў маштабе горада, не дзейнічала як арганізацыйны і камплектуючы цэнтр – «толькі адзін раз папоўніла вясковыя бібліятэкі некалькімі сотнямі тамоў», фонды бібліятэк былі сфарміраваны выпадкова – камплектаванне абмежаванае і непланамернае. Прычыны гэтага Вайсблюм бачыць у тым, што абласны калектар не створаны, асартымент кнігарняў не ўлічвае патрэб заходніх абласцей, бібліятэкары некваліфікаваныя і не арыентуюцца ў літаратуры. Крытыкуе, што няма ніводнай бібліятэкі, якая б працавала па «савецкай сістэме», – працуюць па інвентарнай сістэме, якая ў вясковых бібліятэках зводзіцца часам да «хатніх» запісаў.

Цікавыя канкрэтныя звесткі па лунінецкай гарадской бібліятэцы: «загадчык і арганізатар тав. Вендэ», вядзецца ўлік працы, колькасць чытачоў 1350, ці 13 адсоткаў ахопу насельніцтва. Павышаць кваліфікацыю мясцовыя бібліятэкары маглі на 2-месячных курсах у Баранавічах і кароткатэрміновых абласных курсах для працаўнікоў хат-чытальняў («ізбачоў») у Пінску.

Канстатуючы, што «бібліятэчная справа ў раёне патрабуе неадкладнай і карэннай рэарганізацыі», М. Вайсблюм бліжэйшымі задачамі (да канца года) бачыць адкрыццё па адной бібліятэцы на сельсавет з фондам у 1000 тамоў кожная (0,4–0,5 кнігі на жыхара), і галоўнае – «пераход гарбібліятэкі ў Лунінцы на працу ў разрэзе раёна». Для гэтага, на яго думку, неаб-

ходна стварыць раённы бібліятэчны цэнтр пры гарадской бібліятэцы, які б правёў дэталёвую рэгістрацыю фондаў існуючых бібліятэк раёна, разам з палітінспектарам і райкамам (аддзелам прапаганды і агітацыі) падрыхтаваў планы арганізацыі стандартнай нізавой бібліятэкі ў 600 т. (400 назваў) і бібліятэчнай сеткі раёна. Гарадская бібліятэка «пераходзіць на савецкую бібліятэчную сістэму», распрацоўвае перасоўны каталог, арганізуе перасоўкі для населеных пунктаў, пазбаўленых бібліятэк, арганізуе «міжбібабанемент», інструктуе і кансультуе бібліятэкі раёна, арганізуе самаадукацыю бібліятэкараў і забяспечвае іх навучальнымі дапаможнікамі, стварае дапаможную бібліятэчку бібліятэказнаўства. Праз дамовы з абласным і мінскім бібкалектарамі забяспечваецца добрае камплектаванне, ствараюцца гатовыя бібліятэчкі і арганізуецца метадычная дапамога ў іх выкарыстанні і апрацоўцы, гэта значыць – «інвентарызацыі, завяздзены кніг руху кніжнага фонду, індэксізацыі, шыфрызацыі і знешнім афармленні кніг, каталагізацыі (складанне алфавітнага і сістэматычнага каталогаў), групіроўцы па рубрыках».

Усё выглядае даволі канцэптуальна, зрэшты, у сучаснасці, гэта, фактычна, функцыі метадычных аддзелаў цэнтральных бібліятэк розных сістэм. Заўважым, што фінансаванне таксама не засталася па-за ўвагай аўтара праекта. Працу загадчыка райбібцэнтра прапаноўвалася аплочваць райана, набыццё стандартных бібліятэчак – за кошт райвыканкама.

Рэзалюцыя на ліст была наступнай: «Адказ дадзены па лініі НККА БССР. Да справы. 5/VIІ-40 г.» [1, арк. 29]. Фактычна адказаў ад наркамата асветы было два: адзін – Вайсблюму, другі – даведка для самога ЦК КП(б)Б.

Наступны дакумент – «ЦК КП(б)Б. Адзелу агітацыі і прапаганды. Даведка аб праекце гр-на ВАЙСБЛЮМА М. М. аб рэарганізацыі бібліятэчнай справы» [1, арк. 1–2]. Ён без даты (верагодна, ліпень 1940 г.), за подпісам начальніка бібліятэчнага ўпраўлення НККА БССР Злобіна. У цэлым даведка была адмоўнай. Сцвярджалася, што «прапановы тав. Вайсблюма па 1) арганізацыі райбібцэнтраў, 2) стандартызацыі тыпаў бібліятэк і 3) цэнтралізацыі апрацоўкі бібліятэчных фондаў ажыццёўлены і дзейнічаюць у заходніх абласцях з першых дзён Савецкай улады», а яго праект з'яўляецца вынікам няве-

дання арганізацыі бібліятэчнай справы ў СССР. Паведамлялася і пра лунінецкую раённую бібліятэку, якая «на сённяшні дзень перабудавалася па прынцеце існуючых райбібліятэк і вядзе адпаведную працу ў раёне». Заўважым, што ў даведцы насамрэч даволі грунтоўна і доказна па пунктах тлумачылася гэта выснова. Цікавая яна і некаторымі фактаграфічнымі звесткамі па тагачаснай бібліятэчнай справе.

Так, пра райбібцэнтры Вайсблюма сказана, што «яны маюцца ў асобе раённых бібліятэк, якія павінны весці метадычную працу з сельскімі і раённымі бібліятэкамі, палітасветінспектараў, якія вядуць працу ў арганізацыйнай частцы працы бібліятэк». Для павышэння кваліфікацыі арганізаваны «ў 1940 г. 2-месячныя курсы ў Баранавічах, 3-месячныя курсы ў Баранавічах і 6-месячныя курсы ў Брэсце, на якіх падрыхтавана каля 150 бібліятэкараў, так што бібліятэчная праца не аддадзена самацёку, пра які згадвае тав. Вайсблюм».

Таксама, згодна з даведкай, добра выглядае справа з цэнтралізацыяй бібліятэчных працэсаў: «РЦК (рэдакцыя цэнтральнага каталога) выдае анатаваную картатэку літаратуры з разлікам на розныя тыпы бібліятэк, і раённая бібліятэка мае магчымасць выпісаць такую», абласныя калектары прадаюць бібліятэкам апрацаваныя кнігі, а «апрацоўка ў раённым маштабе была б кустарнай». У заўвагах пра стандартныя падборкі літаратуры бакі проста не зразумелі адзін аднаго. З даведкі: «Агульныя ўстаноўкі па частцы камплектавання даюцца ў метадычных рэкамендацыях, а таксама бібліяграфічных спісах, якія рассылаюцца Наркамасветы БССР, Дзярж. бібліятэкай ім. Леніна, УБКБ (Упраўл. біб. калектарамі БССР)», «пры камплектаванні патрэбна ўлічваць, які калгас, які саўгас знаходзіцца ў дадзенай мясцовасці, у адваротным выпадку, калі стандартызаваць камплектаванне, як прапаноўваецца ім (Вайсблюмам. – В. Г.), мы можам стаць перад фактам, што бібліятэка, якая абслугоўвае калгасы, будзе мець літаратуру пераважна па раслінаводстве, і наадварот». Зрэшты, М. Вайсблюм менавіта пра такую неабходнасць улічваць агульныя і спецыфічныя патрэбы і задачы бібліятэк пры камплектаванні фондаў і казаў.

Далей – «...у сваім праекце тав. Вайсблюм гаворыць пра бібліятэкі для земляробчых мясцовасцей. Па структуры саюзных бібліятэк у заходніх абласцях маюцца наступныя тыпы

бібліятэк: абласная, раённыя, гарадскія, вясковыя і дзіцячыя бібліятэкі». Тут, падаецца, таксама зразумелы сэнс адказу – бібліятэк хапае самых розных. Ды гэта ў ідэале. Не так усё было гладка тады. Не так усё ідэальна нават сёння. Згадаем, напрыклад, сённяшнія дзяржаўныя праграмы стварэння аграмястэчак (аграгарадкоў) і развіцця малых населеных пунктаў. Відавочна, што іх паспяхова рэалізацыя немагчыма без вырашэння пытанняў, як павінны працаваць у новых умовах культурныя цэнтры, клубы і мясцовыя бібліятэкі, як апошнім прафіляваць свае фонды з улікам змененых так ці інакш інфармацыйных патрэб рэгіёна, як захоўваць аб'екты гісторыка-культурнай спадчыны і стаць цэнтрамі рэканструкцыі мясцовых гістарычных кнігазбораў. Мы б казалі ў дадзеным выпадку, што да актуальнасці праблемы, – не было б Вайсблюма, дык яго трэба было б прыдумаць.

Пра ўдасканаленне сістэмы каталагізацыі бібліятэчнае кіраўніцтва выказваецца больш асцярожна – «раздзелы дзясяткавай класіфікацыі, распрацаваныя праф. Л. М. Трапоўскім, у дастатковай ступені задавальняюць на сённяшні дзень патрабаванні масавых бібліятэк, але прапановы свае тав. Вайсблюм можа зрабіць аўтару класіфікацыі, і ім будуць улічаны, калі ён знойдзе мэтазгодным, у наступным выданні».

І, нарэшце, пакідаем без каментарыя яскрава адказ пра вечнае жыццёвае для бібліятэкараў пытанне – «пытанне аб зароботнай плаце вельмі істотнае, але можа вырашыцца толькі праз рашэнне адпаведных саюзных органаў».

«Лунінец, Красная ул. 41. М. М. Вайсблюму» [1, арк. 37–38] – у гэтым дакуменце «па дакладной запісцы аб арганізацыі бібліятэчнай справы ў раёне і зробленых у ёй прапановах» даюцца аналагічныя адказы бібліятэчнага ўпраўлення камісарыята асветы, і нават больш разгорнутыя, чым у папярэднім дакуменце. У іх даводзіцца, што існуючая ў СССР сетка бібліятэк і сувязяў між імі, сістэмы метадычнай дапамогі, камплектавання і інш. дазваляюць эфектыўна абслугоўваць насельніцтва. Таму «асноўная задача нізавых бібліятэк у заходніх абласцях хутчэй уключыцца ў гэтую сістэму, эфектыўна выкарыстоўваючы ўсе яе магчымасці», у тым ліку для культурна-асветнай працы. У адносінах да лунінецкай бібліятэкі рэкамендавалася: «... У першую чаргу паставіць яе на нармальныя рэйкі і ліквіда-

ваць правільна паказаныя Вамі недахопы. Патрэбна арганізаваць раённую, а не толькі гарадскую бібліятэку – арганізаваць па плане сельскай бібліятэкі, а таксама ўсе бібліятэкі, прадугледжаныя планам, пры ўсіх ДСК і хатах-чытальнях. Усім гэтым бібліятэкам патрэбна заключыць дамову на камплектаванне з Брэсцкім Калектарам, паколькі асобнага калектара па Пінскай вобласці пакуль няма. Райбібліятэка павінна была атрымаць камплект кніг, у бліжэйшы час яна атрымае каля 4000 тамоў, усе сельскія бібліятэкі – па 1000 кніг. Усе гэтыя кнігі паступяць у абласны цэнтр і там будуць скамплектаваны камплекты раённых і сельскіх бібліятэк» [1, арк. 38].

«Сакратару Пінскага абкама КП(б)Б тав. Улазаву» [1, арк. 21–22]. Ад 18.01.1941 г. (зыходны нумар «017», уваходны нумар «104 с» ад 20.01.1941 г.), падпісаны сакратаром Лунінецкага РК КП(б)Б Анісімавым. Гэта адказ на запыт пра асобу М. Вайсблюма – біяграфічныя звесткі, дадзеныя пра навуковую дзейнасць, паведамленне пра грамадзян, якія далі пра яго даведкі («Г. Вольпе, які працуе інспектарам беластоцкага аблана», і інш.).

Характарыстыка ў цэлым станоўчая: «Да асноўнай сваёй працы адносіцца добра, па водгуку райздрава спраўляецца з гэтай працай, хаця ў працы маецца некаторая інертнасць, магчыма, з прычыны незадаволенасці гэтай працай. Вайсблюм з'яўляецца пастаянным наведвальнікам парткабінета, чытае сацыяльна-палітычную літаратуру, амаль заўсёды прысутнічае на лекцыях і актыўна ўдзельнічае ў іх разборы, задаючы пытанні, хоць часам і памылкова пастаўленыя ім, што магчыма патлумачыць яго недастатковым разуменнем нашай рэчаіснасці і што гэтыя пытанні да некаторай ступені адлюстроўваюць атрыманыя ім веды ў буржуазнай школе. Цяпер арганізавана спецправерка па яго працы ў Лунінцы. Па атрыманні гэтых матэрыялаў я паведамлю дадаткова» [1, арк. 22].

Высновы. На жаль, далейшы лёс навукоўца нам прасачыць не атрымалася. У расійскіх, беларускіх і габрэйскіх энцыклапедычных выданнях М. Вайсблюм не згадваецца; не дапамаглі і інтэрнэт-рэсурсы.

«Аўтабіяграфія» і «Асабісты лісток па ўліку кадраў» ў архіўнай справе пазначаны датай 12.02.1941 г. Самы апошні па часе дакумент – ад 13.02.1941 г. – на чвэрць аркуша цыдулка

цэкоўскага чыноўніка: «Прымаў Вайсблюма. Даў даручэнне т. Гораву (Акадэмія Навук) і Лагуценку (ЦС СВББ) (Саюз ваяўнічых бязбожнікаў (СВБ). – В. Г.) перамовіцца з Вайсблюмам пра яго выкарыстанне на працы. Малін» [1, арк. 6].

Значыць, «спецправерку» Вайсблюм прайшоў і быў выкліканы ў Мінск. Але ці быў прыняты на працу ў бібліятэчную ўстанову, ці давлялося яму непасрэдна паразмаўляць з кіраўніком бібліятэчнага ўпраўлення НКА Злобіным альбо, прыкладам, з Іосіфам Сіманоўскім, дырэктарам на той час рэспубліканскай навукова-медыцынскай бібліятэкі, альбо з Сямёнам Ашаровічам, дырэктарам Урадавай бібліятэкі, якія добра ведалі бібліятэчную справу краіны, у тым ліку праблемы централизованай каталагізацыі і разгляду навуковых бібліятэк як цэнтраў бібліяграфічнай працы, і маглі быць тут добрымі кансультаантамі ў рэфармацыйных памкненнях героя нашага артыкула, – невядома. Ва ўсякім разе, пад рэпрэсійны каток Васблюму не патрапіў. Пашанцавала, бо да чэрвеня 1941 г. было арыштавана каля 4 тысяч супрацоўнікаў былой польскай адміністрацыі, інтэлігенцыі [3, с. 83].

А на парозе была ўжо вайна...

У любым выпадку, памятаючы, што ўсё новае – гэта добра забытае старое, праект М. Вайсблюма, яго творчая спадчына будуць прыдатныя і карысныя не толькі бібліятэказнаўцам, кнігазнаўцам і гісторыкам кнігі, але і архівістам, музейным спецыялістам. Для пінскіх і лунінецкіх бібліятэкараў і мясцовых гісторыкаў-краязнаўцаў яны важныя таксама як крыніца ўласнай гісторыі рэгіёна. Падаецца, з улікам новых фактаў, згаданых намі, можна перагледзець інфармацыю пра дату заснавання Пінскай цэнтральнай гарадской бібліятэкі (сёння лічыцца – з 1944 г. [4], на наш погляд – гэта 1936 альбо 1939 г.) і імя яе першага дырэктара; таксама як і Лунінецкай раённай бібліятэкі (лічыцца – з 1946 г. [5], на наш погляд – 1940 г.).

Што да прафесійнай сутнасці праблем, акрэсленых М. Вайсблюмам, дык і тут, як ні парадаксальна, усё актуальна ў сучасных умовах аптымізацыі (чытай – скарачэння) структуры, фондаў і штатаў бібліятэк і бібліятэчных сістэм. Перад нашымі вачыма як бы зноў разгортваецца сацыяльны эксперымент у маштабе краіны, калі рэаліі прыватнай ўласнасці і адкрытых межаў з капіталістычнымі краінамі Захаду ў сферах эканомікі і

духоўнага жыцця непасрэдным чынам уплываюць на рэфармаванне айчыннай бібліятэчнай і кнігазнаўчай справы.

Нешта тут заведама мела прагрэсіўны характар: на наш погляд, гэта адмена цэнзуры, жорсткага ідэалагічнага кантролю за кнігай і бібліятэкамі з боку камуністычных партыйных органаў, магчымасць наўпроставага вывучэння вопыту замежных бібліятэк падчас міжнародных канферэнцый, абмен прафесійнымі візітамі, тых жа бібліятэчных вандровак па лініі ББА і да т. п. Нешта – як узровень зарплаты працаўнікоў культуры, пэўныя сацыяльная выдаткі кантрактнай сістэмы, часам не да канца прадуманая ліквідацыя і перафарматаванне дзейнасці шэрагу рэспубліканскіх і рэгіянальных бібліятэк, яшчэ не выбудаваная сістэмна і стратэгічна праца па праграмах рэстытуцыі і захавання кніжных помнікаў адносна кніжніц, музеяў і архіваў усіх сістэм і ведамстваў – патрабуе больш канструктыўных падыходаў і тэарэтычнага асэнсавання.

Мы таксама часам грукаемся ў адчыненыя вароты, спазняемся альбо залішне падганяем тэмпы – так у нечым рабіў перад вайной і бежанец з польскім капіталістычным досведам кніжна-бібліятэчнай, архіўнай і крыніцазнаўчай працы Марк Вайсблум... Якім будзе агульны вынік – пакажа толькі час, а закладам стануць прафесійнасць і няўрымслівасць працаўнікоў беларускай кнігі.

д-р Михайлов Вайсблум
д-р. ист. наук
Минск (БССР, Пинской обл.)
Красная ул. № 41

Пов. Емельяну Ярославскому

М. Вайсблум

Уважаемый Поварнич!
Долго не решался я писать Вам лично, но делами научными
и привычки дружить к советскому времени устроившись
этого права не увидевшись лично в течение более чем
два. Но, к сожалению, надрасто — я остался без общения,
и не думаю, случаи, получаю ответы свидетелями, которые
незаметно для меня, существуют, а именно, явного человека.
и, впрочем, своему убеждению, я решил наконец отдать
это дело в руки человека, то и не знаю, кто.
И научная работа, и творчество религии — и по образованию,
и по духу к предмету. Поддерживаю — по образованию и по любви
предмету. Вы знаете хорошо, что в коммунистических
делах ни коммунистам, ни людям к делу не относятся
просто равнодушно — тем более, если раньше работали
в своей области и в своих трудах проявляют
личательное отношение к своему делу, к своему и к обществу —
иной науке.
И научному труду посвящаю я лично в течение 18 лет
года разработки, через бесчисленные, изнуряющие
и в буржуазной школе, через вражду крестной науки.
Тогда ночью, или в выходные дни я сидел над собой
иногда трудом по истории религии, философии, литературе,
прикладной этике. Каждая страничка этих трудов
шла мне дороже, чем другие — целые книги в нормальных
делах всю эту работу — около 13 лет усиленно я это
продолжил в течение каких-либо 2 лет.
В моих трудах по истории реформации я участвовал —
и в Польше — профессии последовательного марксистского
то в разработке трудов науки религии. Не все мне
было известно — мне не хватало, или извращала свое
национальная цензура. Конечно, в Европе тоже много
и трудах не последовательного, ошибочного, ведь над ней

Пачатак ліста М. Вайсблума Е. Яраслаўскаму

Ем. ЯРОСЛАВСКИЙ
ЧЛЕН ПЕРВОГО СОВЕТА ССР

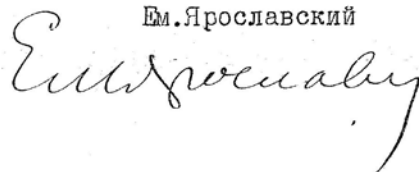
40г.
Тов. ПОНОМАРЕНКО!

Посылаю Вам полученное мною из г. Лунинец от д-ра историч. наук Вайсблума письмо. Я ему ответил, что не вправе и не в состоянии решать такие вопросы, как распределение научных и педагогических сил БССР и пересылаю его письмо Вам на рассмотрение. Может быть, и следует его перевести в Минск или Белосток, где он и его жена (латинист, как он пишет) могли бы получить возможность работать с большей пользой.

С коммунистическим приветом

Ем. Ярославский

5. XII-40г.

Ліст Е. Яраслаўскага П. Панамарэнку аб звароце М. Вайсблума

к Михайловича Вайсблума
по истории (Варшава)
ул. Пилсудского 33.

№ 29
22 XI 1989
Академия Наук
БССР

Белорусскую Академию Наук

в Минске.

Настоящим письмом прошу обратиться к Вам по
следующему делу:

Категоричное переустраивание административного
порядка и режима учреждений персонала в Западной
Белоруссии происходило образом повмешим на состоя-
ние архивов и "дегитализации", преимущественно
бывших коммунальных и государственных учреждений.
Часть архивных материалов уничтожили бывшие
власти - или чтобы поставить в затруднительное
положение надходящую советскую власть (напр. ста-
тистические доклады), или чтобы укрывать политику соци-
альной и национальной политики государства, или
наконец, чтобы замазать свои же собственные делишки.
К несчастью это часть самая интересная, а именно
документы "тайне" (майные) и "роуфне" (конфиденциальные),
в которых хранились ключи к развязке разных
социальных и политических тайн. Но все таки в попытках
чиновники и политики не успели уничтожить всего -
осталось многое свидетельствующее как раз об этих
сторонах жизни и политики, которых даже следы
старались укрывать от народного контроля. Итак
например многие данные о национальной и социаль-
ной политике, примерно интереснейшие бытовые
подробности можно найти в делах надзираемых

Пачатак ліста М. Вайсблума ў АН БССР

Мирок Михайлович Вайсблюм
Др. ист. наук.

30

Мирок Михайлович Вайсблюм
Др. ист. наук.
Лунинский район
отдел культуры
Красная ул. 41
К. К. М. 5/5-110. В

№ 6031
19/2/1940
М. М. М. М. М.

29

Ц. К. КП(б)
Отдел Пропаганды и Агитации

Мирок

Позволю себе представить О. П. и А. в прилагаемом
кладе "Об организации библиотечного дела в западных
областях БССР" несколько замечаний относительно полит.
ответственности в названной части Республики.

Задачей Партии и народа в западных областях Республики
является: на базе социально-экономической перестройки
вести идеологическую перестройку масс трудящихся, чтобы
а. включить новых ударов в общесоветско-культурную
деятельность Союза, обеспечивая их переход на позиции
социалистической культуры,
б. на базе социалистической культуры повысить культурный
уровень трудящихся запад. Белоруссии и таким образом
создать условия для включения трудящихся запад.
Белоруссии в великое дело социалистического строи-
тельства.

Известно, XVIII съезд КП(б) для этой работе оценку,
высказываясь в директиве:

"Съезд подчеркивает особую ответственность партийных органи-
заций западных областей за постановку массово-политической,
культурной работы и обязывает партийные организации
этих областей ликвидировать существующую однобокость
и постановку культурной работы, поверхностность агита-
ции и пропаганды, сделать агитационную работу конкретней

Літаратура і крыніцы

1. Матэрыялы адноснальна праекта Вайсблума о реорганизации библиотечного дела // НАРБ. – Ф. 4 п. Воп. 1. Спр. 15542. 38 арк.
2. Ильин, А. Л. Очерки истории культуры Пинщины (IX – нач. XX вв.) / А. Л. Ильин, Е. А. Игнатюк. – Пинск, 2013. – 220 с.
3. Мельнікаў, І. Заходнебеларуская Атлантада, 1921–1941 гг. / І. Мельнікаў. – Мінск, 2015. – 428 с.
4. Шоломицкая, В. Листая истории страницы... / В. Шоломицкая // Пинская городская центральная библиотека [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://pinsklib.by/o-nac/история/132-o-nac/202-ocherk-razvitiya-bibliotechnogo-dela-v-g-pinske.html>. – Дата доступу: 3.12.2017.
5. История // ЦБС Лунинецкого района [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://lrcbs.by/istoriya/>. – Дата доступу: 3.12.2017.

Summary

Valery Herasimay. Vaysblyum Project: a Monument of Book Science and Librarianship

The article examines the project of building of book, library and archival activities in former Western Belarus joined to the BSSR in 1939. The project was proposed by Mark Vaysblyum, a Polish researcher of Jewish origin, who was out in the BSSR after the invasion of Nazi Germany into Poland. The historical context is used and the parallels with today's time are made.

Юрый Лаўрык

PRÆLIMINARIA ДЛЯ ВЫВУЧЭННЯ ГІСТОРЫІ ГАБРЭЙСКАГА І ТАТАРСКАГА ПІСЬМЕНСТВА НА БЕЛАРУСІ

Замест эпіграфа. У 1918 г. беларускі пісьменнік габрэйскага паходжання Змітрок Бядуля, публікуючы асобным выданнем напісаны для газеты «Беларускі шлях» артыкул «Жыды на Беларусі» зазначаў: «...дзе ля таго, што да гэтага часу яшчэ аб жыдох на Беларусі не было напісана ніводнага радку у беларускім друку, я чую патрэбным даць вышэй памяненую газэтную стацыю аддзельнай брашуркай. А калі гэта брашурка пакіруе на думку каго кольвечы напісаць аб гэтым сталую працу з дэталёвымі гістарычнымі, эканамічнымі, этнографічнымі і статыстычнымі данымі, то мэта мая будзе дасягнута»¹ [14, с. 3].

З часу, што прамінуў пасля публікацыі цытаванага тэксту, на Беларусі ўбачылі святло нават не дзясяткі, а, бадай, сотні навуковых

¹ Цытуецца з захаваннем арфаграфіі арыгіналу.